

Csepeli György

Új idők új társadalomelméletei

A magyar társadalomkutatás paradoxona, hogy miközben a 60-as évektől folyamatosan tart a magas színvonalú, nemzetközileg is figyelemre méltó eredményeket termő tapasztalati valóságfeltárás, addig az általánosítás elmarad, vagy a 30-as években kialakult s azóta változatlan marxista-leninista ideológia figyelembevételével történik. Ez korábban számos kentaurművet eredményezett, utóbb ideológiai közömbösséget, nyílt pozitívizmust valló, esetleg „vörös farokkal” ellátott dolgozatok láttak inkább napvilágot. A modern társadalomelméletek a fonákjukról voltak jelen. Kritizálni, fogyatékoságaikat felemlíteni szabad volt, miközben a szerző sapienti sat alapon sejtetni engedte, hogy tudna ő másként is írni, csak hát . . .

Pokol Béla kis könyve, mely a modern nyugat-német társadalomelmélet néhány nagy alkotójának műhelyébe vezeti be az olvasót, feltétlenül az „ideológiai glásznoszty” szellemében íródott. Bár hozzá kell tennem, hogy a pálya régóta szabad volt. Az ideológiai feltételes reflexeket nem a hivatalos elvárások, inkább saját, belső, szakmai okok éltették tovább. Nyilván kényelmesebb volt vállalni a felületes kritikai hivatkozások, a célzások és az ideológiai ezópuszi beszédmód útját, mint azt a sziszifuszi munkát, mely a modern társadalomelmélettel foglalkozó szerzők eredeti nyelven történő tanulmányozását, értő feldolgozását s magyar viszonyokra való alkotó átültetését foglalta magába. Hozzájárult a nehézségekhez a magyar értelmiségi életet sújtó tárgyi feltételek nyomorúsága is. A könyvek, folyóiratok jelentős késéssel és hiányosan érkeznek az országba. A nemzetközi tudományos nyilvánosság fórumain történő állandó jelenlét megoldhatatlan az értelmiségi fizetésből, mely valutára átszámítva havonta sem tesz ki nagyobb összeget, mint két-három napi szoba árát egy nagyvárosi szállodában. Az értelmiségi nem reménykedhet szponzorokban, nincs mögötte egy-egy „korsolya-apuka” vagy „tenisz-anyuka” külföldi kiküldetésekor szerzett tőkéje, így helyzeténél fogva is inkább a „savanyú a szőlő” racionalizációs megoldását választja, ha arról hall, hogy mi mindent kellene megtanulnia, elolvasnia ahhoz, hogy szakmáját nemzetközi színvonalon művelhesse.

Az Akadémiai Kiadó friss újdonságokra szakosodott „Kérdőjel” sorozatának új darabja A szociológiaelmélet új útjai címmel jelent meg. A szerző az új értelmiségi nemzedék tagja, akinek már volt lehetősége a megnövekedett ideológiai és elméleti szabadsággal élve alapos ismereteket szerezni - ráadásul első kézből - a modern társadalomelméleti törekvésekről. Kötetében elsőként olvashatunk Luhman még németül sem publikált gondolatairól, Habermas kommunikatív hangsúlyú társadalomelméletének legfrissebb módosulásairól, Offe radikális társadalomszervezési elgondolásairól, valamint Teubner reflexív jogelméletéről.

Lényegük e gondolatoknak, hogy nem illenek bele a szabvány sémákba. Szociáldemokrata koncepciók is konzervatívvá lehetnek, s hagyományosan konzervatív elgondolások is radikálisra színeződhetnek. Gyökeresen megváltozott ugyanis a modern társadalmak viszonylatrendszere, s ez akár - nem csupán névleges - marxista módon is értelmezhető: a létviszonyok újdonsága a tudati viszonyok újdonságába torkollik. A modern társadalom autonóm részrendszerekre tagolódik, politikára, gazdaságra, kultúrára, jogra, ideológiára stb. De ez a tagolódás csak nekünk új. Pokol Béla szerint, ami igazán új ebben a problematikában, az a részrendszerek integrációjának klasszikus politikai megoldása helyett - az egyes részrendszerek egymáshoz való alkalmazkodása, együttélésük kölcsönös mechanizmusának kialakulásmódja, melyben már egyik sem vindikálhatja magának a vezető szerepet. Egy minden korábbihoz képest demokratikusabb, közvetlenebb és egalitáriusabb társadalom iránti igény bontakozik ki eme legújabb társadalomelméletek tükrében. Akár meg is ijedhetnénk: hiszen a rendszerszerű működésében akadályozott társadalom a mi optikánkból anarchiának, káosznak, visszaesésnek tetszik. Nálunk ugyanis egy történelmi korról előbbi a feladat: mi még egy differenciálatlanabb állapotból igyekszünk egy differenciáltabb állapot felé törni, ahol tudomány, kultúra, gazdaság, szociálpolitika, jog, ideológia egyaránt teszi a dolgát a magát bölcsen mérséklő politika vezérlése alatt. Amit mi állítunk, azt ők már tagadják.

A könyv arról tanúskodik, hogy nemcsak a műszaki szférában, hanem az eszmei szférában is szakadatlan a haladás. Látszólag egyértelműbbek az egyik területen történő lemaradás negatív következményei rövidebb várható életkor, több elpazarolt nyersanyag és energia, silányabb életminőség. A gazdasági lemaradás azonban összefügg a szellemi lemaradással. Az eszmei, elmélet késés legalább akkora veszélyekkel jár mint a technikai. Elvégre aki nem *gondol új dolgokat*, az létre sem tudja hozni azokat. A társadalmi gyakorlatban elszakíthatatlan az elméleti-eszmei, valamint a technikai gazdasági oldal. Pokol Béla könyve nem lehet a társadalomtudósok belügye. Mindenkinek el kellene olvasnia, aki ma értelmiségi Magyarországon.

(Pokol Béla: A szociológiaelmélet új útjai. Akadémiai. Kérdőjel. Kb. 145 oldal, fűzve)